

2015. 220 с. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. та переробл. Київ : Атіка, 2003. 576 с.

УДК 351.82: 330.341.1

Тресков Андрій Вікторович – аспірант Навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України. М. Харків, вул. Лермонтовська, 28.

Treskov A.V.. – researcher of Training Research and Production Center of the National University of Civil Protection of Ukraine, Lermontovska str, 28.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

THEORETICAL PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF FUEL AND ENERGY COMPLEX DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

У статті визначено, що при вирішенні глобальних питань підвищення суспільного добробуту в даний час особливого значення набуває енергетична безпека, забезпечення якої входить у число основних пріоритетів практично всіх суверенних держав світу. В результаті енергетична безпека являє в своєму розвитку в фарватері трансформації і розвитку світової економіки та політичного устрою окремих країн. Оскільки трансформація такого роду відбувається різними темпами і набуває різних форм в різних регіонах світу, визначення, трактування та сфери застосування поняття енергетичної безпеки також істотно варіюються.

Ключові слова: енергетична безпека, закордонний досвід енергетичної безпеки, економічна складова енергетичної безпеки.

The article identifies that in addressing global issues of improving public welfare, energy security is now of particular importance, ensuring which is one of the main priorities of almost all sovereign states in the world. As a result, energy security is in its development in the fairway of transformation and development of the world economy and political system of individual countries. As this kind of transformation takes place at different rates and takes different forms in different regions of the world, the definition, interpretation and scope of the concept of energy security also vary significantly.

Keywords: *energy security, foreign experience of energy security, economic component of energy security.*

Постановка проблеми При вивченні наукових досліджень, аналіз різних міждисциплінарних джерел і вивчення можливої інтеграції чинників, що становлять поняття енергетичної безпеки, стає можливим виявити наявність основних. Потрібно розглянути усі точки зору обумовлені особливостями дисциплін, в рамках яких вони зародилися. Ризики розглядаються в даному випадку як можливі цілеспрямовані дії з-за кордону. З'явилася необхідність вивчення в дисциплінарних рамках політології та міжнародних відносин. В ході аналізу спирається більшою мірою на природні й технологічні чинники, ніж на дії в міжнародній політиці. В її сфері потрібно приділити увагу таким проблемам, як знос інфраструктури, недостатність ресурсів і схильність енергетичних систем впливу стихійних лих природного походження, таких як урагани та інші чинники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблема економічного змісту в пріоритетах єдиної енергетичної системи яка безпосередньо пов'язана із проблемою складових глобальної енергетичної безпеки в умовах боротьби з кризою. Більшість досліджень у цій галузі висвітлюються в роботах [1; 2; 3; 6].

Метою статті є дослідження основних аспектів енергетичної безпеки, та концептуалізація даного поняття.

Виклад основного матеріалу Енергетична безпека вперше набула великого значення в глобальному масштабі в роки першої світової війни, коли У. Черчилль, перший лорд адміралтейства Великобританії, ухвалив рішення перевести паливну базу кораблів британського флоту з вугілля на мазут, що дозволило забезпечити підвищену швидкість флоту в порівнянні з німецькими кораблями [4]. Однак такі зміни означали й те, що з цього моменту британський флот повинен був покладатися на поставки нафти з-за кордону, і в спектр пріоритетних питань національної безпеки включили завдання забезпечення поставок енергоресурсів. Поступово нафтопродукти завоювали титул світового джерела енергії номер один, і до настання 1970-х років більшість країн потрапили в серйозну нафтову залежність [4].

Нафтова криза 1970-х стала тривожним сигналом для світової спільноти [3]. Недопоставки енергоносіїв на світовий ринок і вкрай високі ціни на нафту призвели до створення Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), завданням якого стало вживання заходів по реагуванню в разі перебоїв у поставках нафти, формування статистичних даних і аналіз тенденцій на міжнародному нафтовому ринку. В якості заходів щодо забезпечення балансу МЕА вимагає від країн-учасниць формування й підтримки запасів нафти на рівні, еквівалентному обсягами чистого імпорту, отриманим як мінімум протягом 90 днів попереднього року [3].

У 1980-х президент США Дж. Картер заявив, що будь-яка спроба з боку кого-небудь перешкоджати експорту нафти з регіону Перської затоки буде розглядатися як підриг життєво важливих інтересів США й «будуть

прийматися будь-які необхідні заходи для запобігання таких дій» [3] , включно із застосуванням військової сили. Така політика отримала популярність як доктрина Картера. Історія становлення енергетичної безпеки як елемент життєво важливих національних інтересів чітко простежується в зіставленні енергетичної безпеки й національної безпеки та вирішенні завдання фізичного захисту ресурсів, тобто застосування військової сили для захисту країни від загроз. Таким чином, спочатку енергетична безпека сприймалася промислово розвиненими державами імпортерами як еквівалент забезпечення поставок нафти. Зростаюча значимість енергетичної безпеки актуалізувала проведення відповідних теоретичних досліджень і пошук універсального змісту даного терміну. Трансформація й розвиток світової економіки визначають сфери застосування та особливості розуміння терміна «енергетична безпека». Багато дослідників дають свої інтерпретації енергетичної безпеки з метою розкриття суті даного терміну. При цьому важливо враховувати, що енергетична безпека має безліч аспектів, та єдиного всеосяжного визначення, яке включало б у себе всі пріоритетні аспекти та відмінні ознаки для всіх регіонів світу, особливо в країнах, що розвиваються з меншим рівнем індустріалізації.

Одним з найбільш поширених сучасних визначень енергетичної безпеки є концепція «чотирьох» А », запропонована Азіатсько-тихоокеанським центром енергетичних досліджень (Asia Pacific Energy Research Center, APERC) [1]. Відповідно до думки експертів центру, енергетична безпека розуміється як здатність економіки гарантувати наявність надійних і своєчасних поставок енергетичних ресурсів за цінами, які перебувають на такому рівні, які не матимуть негативного впливу на ефективність економіки країни. Відповідно до концепцій «чотирьох» А », енергетична безпека може бути досягнута шляхом забезпечення наступних факторів:

1. Наявність енергетичних ресурсів;
2. Доступ до енергетичних ресурсів;
3. Доступність енергетичних ресурсів;
4. Прийнятність енергетичних ресурсів.

На думку фахівців АPERC, індикатори енергетичної безпеки (диверсифікація джерел енергії, чиста залежність від імпорту енергії, спектр джерел не вуглецевого палива, чиста залежність від нафти) дозволяють в повній мірі визначити рівень енергетичної безпеки економіки окремо взятої країни. При цьому енергетична безпека містить три базові елементи:

1. Фізичне забезпечення;
2. Економічна енергетична безпека;
3. Екологічна стійкість [1].

Однак такий підхід не враховує соціальний аспект енергетичної безпеки. У країнах, що розвивають питання доступу до енергії як і раніше не вирішене і є вкрай гострим. Поставки енергії, зокрема електричної, субсидуються з метою боротьби з бідністю та для вирішення інших соціальних завдань. Це служить перешкодою для соціально-економічного

розвитку, забезпечення якого є важливою метою енергетичної безпеки. Крім того, популяризація поведінкових і суспільних змін у руслі тренда на підвищення енергоефективності може серйозно знизити обсяги попиту і, відповідно, необхідні обсяги поставок енергії.

Підхід на основі принципу «чотирьох» А »також має на увазі, що різні первинні джерела енергії є взаємозамінними, тоді як у реальності кожне окреме джерело має свої вразливі місця, які слід розглядати індивідуально. Крім іншого, в рамки такого підходу не вкладається надійність системи енергетичних, фізичних, економічних навмисних дії природні й технічні фактори непередбачувані чинники секторний географічний рівень джерела первинної енергії передача кінцевому користувачу послуг в цілому, що включає як надійність поставок, так і контроль ризиків, пов'язаних з функціонуванням компонентів життєво важливих систем, таких як транспорт, інфраструктура, складське зберігання. До уваги береться виключно надійність первинних джерел енергії. У дослідженнях А. черпаючи і Д. Джул здійснюється висновок поняття енергетичної безпеки за рамки концепції «чотирьох» А » і йдеться про те, що енергетична безпека - це «низька вразливість життєво важливих енергетичних систем»[4].

Глобальна енергетична безпека - низька вразливість життєво важливих енергетичних систем відокремлена фактичними межами. Уразливості представляють собою різні поєднання чинників ризику й можливостей їм протистояти. Однак таке визначення ґрунтується на припущенні, що зазначені цінності або життєво важливі енергетичні системи вже є в наявності. У деяких країнах світу загроза безпеки полягає саме у відсутності енергетичних ресурсів, інфраструктури і / або коштів, а не в ризиках, які несуть потенційну загрозу. Іншими словами, не можна убезпечити то, чого немає. Основні визначення енергетичної безпеки приведені. Згідно авторської позиції, енергетична безпека є гарантованою та безперебійною доступністю енергоресурсів на стійкій основі та за доступною вартістю: ситуація, коли ризики в надійній, гнучкій і стратегічно збалансованій національній енергетичній системі мінімізовані.

Подальше вивчення наукових досліджень, аналіз різних міждисциплінарних джерел і вивчення можливої інтеграції чинників, що становлять поняття енергетичної безпеки, дозволяє виявити наявність трьох основних позицій при розгляді енергетичної безпеки: суверенність, надійність і здатність до адаптації (адаптивність). Всі три точки зору обумовлені особливостями дисциплін, в рамках яких вони зародилися. Перша точка зору - суверенність, дозволяє проаналізувати ризики з урахуванням інтересів, альянсів і балансу сил. Ризики розглядаються в даному випадку як можливі цілеспрямовані дії з-за кордону. Зародилася в дисциплінарних рамках політології та міжнародних відносин. Друга точка зору в ході аналізу спирається більшою мірою на природні й технологічні чинники, ніж на дії в міжнародній політиці. В її сфері уваги такі проблеми, як знос інфраструктури, недостатність ресурсів і схильність енергетичних

систем впливу стихійних лих природного походження, таких як урагани. В основі даної точки зору лежать природничі науки й інженерна справа [6]. Третя точка зору - здатність до адаптації - є результатом аналізу джерел ризику, пов'язаного з підвищенням складності й неоднозначності технологій, соціальних і економічних факторів, що впливають на енергетичну безпеку. Побудова адаптуючих енергетичних систем, що дозволяє самостійно впоратися з різними збоями, має більше сенсу в порівнянні з системами, захищеними тільки від фізичного впливу [5]. Однак, ще одна перспектива - «стратегічна» - дозволяє приділити більше уваги плануванню ризиків під час відсутності адекватної політики і стратегій щодо моніторингу, загальних механізмів управління ризиками, що регулюють процедури та проектування енергосистем. В рамках даної перспективи розглядається синхронізація переваг і рішень із завданням загального підвищення ефективності енергетичного сектора, економічного розвитку й національними пріоритетами, в число яких можуть входити такі питання, як зниження викидів вуглеводнів, субсидування енергетичних послуг, потужна участь держсектора та монополізація енергетичних і допоміжних систем. Дана точка зору може також поєднувати в собі всі стандартні підходи до визначення енергетичної безпеки, а в її основі лежить стратегічне управління. Стратегія передбачає ефективну та успішну реалізацію політичної ініціативи.

Без сумніву, зміст енергетичної безпеки приймає різні форми в різних країнах і регіонах в силу ряду факторів, таких як рівень економічного розвитку, наявність природних ресурсів і властивих конкретній країні пріоритетів. Для країн, які виробляють електроенергію, вкрай важливим аспектом є стабільне зростання попиту, що дозволяє забезпечити наявність ринку збуту енергетичних ресурсів на довгострокову перспективу. У розвинених країнах велике значення для підживлення економіки й підтримки високого рівня життя має наявність безперебійних поставок енергоресурсів. У країн, що розвиваються основне завдання полягає в тому, щоб забезпечити наявність надійного джерела енергоресурсів, необхідних як для підтримки розвитку економіки, так і для надання всім громадянам доступу до сучасних енергетичних послуг.

Лібералізація енергетичного ринку в багатьох країнах стала результатом критики державного контролю й того факту, що суворе регулювання полягає в основі економічного спаду, який стався після енергетичної кризи[3]. Підвищення рівня конкуренції і скорочення втручання з боку держави поступово призвело до дезінтеграції вертикально інтегрованих державних монополій і формування нових механізмів ціноутворення та торгівлі. У багатьох країнах світу, за винятком кількох країн з економікою, що розвивається або перехідною економікою, взяла перевагу зазначена тенденція [5]. Ринково-орієнтовані визначення енергетичної безпеки виходять з того, що в основі поняття лежить надійність поставок і їх адекватність попиту за умови розумних цін, сформованих ринкових шляхів. Загальна ідея полягає в тому, що в результаті лібералізації

енергетичного ринку він сам по собі створює умови, що забезпечують енергетичну безпеку, і що єдиним її визначенням може бути ринкове визначення на основі поставок і цін. Таким чином, політика енергетичної безпеки повинна забезпечувати правильне функціонування ринку енергії. Конкурентні ринки й незалежне регулювання вважаються найбільш ефективним способом забезпечення безпечних і надійних поставок енергії. Такий підхід практикується в багатьох західноєвропейських країнах, включаючи Великобританію [5]. Слід орієнтуватися на більш широкі визначення енергетичної безпеки, що відображають всі її ключові аспекти, а не просто баланс попиту й пропозиції та формування цін, оскільки існують проблеми іншого роду, які можуть бути актуальними та мати велику значимість в різних регіонах світу з урахуванням конкретних обставин.

Ще один підхід до визначення енергетичної безпеки передбачає визначення відхилень поточного стану справ в галузі енергетичної безпеки від бажаної ситуації шляхом виконання кількісних вимірів. При такому підході оцінюють ризики й ефективність політики із застосуванням кількісних показників, щоб зрозуміти, яким чином той чи інший розвиток подій вплине на ситуацію.

Визначення ступеня схильності впливу різних чинників є завданням кожної країни, яку необхідно вирішувати так само часто, як і завдання перегляду економічних показників. Фактори, що ослабляють енергосистему, представлені балансом між наявними ризиками і здатністю системи протистояти їм. Такі фактори можуть включати групи економічних, політичних, природних, технічних і соціальних потенційних ризиків, здатних викликати перебої в роботі енергетичних систем. Кількісна оцінка енергетичної безпеки та ефективності заходів, спрямованих на підвищення ефективності і працездатності галузі, також повинна здійснюватися на щорічній основі в кожній державі з метою визначення поточного рівня і оцінки показників ефективності для вирішення завдання забезпечення повноцінного контролю над рівнем енергетичної безпеки. У міру розвитку економіки та реалізації національних пріоритетів зростає і значущість енергетичної безпеки. Таким чином, крім термінологічної визначеності енергетичної безпеки важливо досліджувати її аспекти, показники, підходи і перспективи, що впливають на сутність енергетичної безпеки і механізми її підвищення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямі Визначення ступеня схильності впливу різних чинників є завданням кожної країни, яку необхідно вирішувати так само часто, як і завдання перегляду економічних показників. Фактори, що ослабляють енергосистему, представлені балансом між наявними ризиками і здатністю системи протистояти їм. Такі фактори можуть включати групи економічних, політичних, природних, технічних і соціальних потенційних ризиків, здатних викликати перебої в роботі енергетичних систем. Кількісна оцінка енергетичної безпеки та ефективності заходів, спрямованих на підвищення

ефективності і працездатності галузі, також повинна здійснюватися на щорічній основі в кожній державі з метою визначення поточного рівня і оцінки показників ефективності для вирішення завдання забезпечення повноцінного контролю над рівнем енергетичної безпеки. У міру розвитку економіки та реалізації національних пріоритетів зростає і значущість енергетичної безпеки. Таким чином, крім термінологічної визначеності енергетичної безпеки важливо досліджувати її аспекти, показники, підходи і перспективи, що впливають на сутність енергетичної безпеки і механізми її підвищення.

Список використаної літератури.

1. Ващенко Ю. В. Адміністративно-правовий статус енергетичного регулятора в Україні: сучасний стан та перспективи реформування у контексті європейської інтеграції : монографія / Ю. В. Ващенко. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 286 с.

2. Дзяна Г. О. Соціально-економічні аспекти реалізації державної політики у сфері енергозбереження України : монографія / Г. О. Дзяна. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 208 с

3. Маляренко В. А. Енергетика, довкілля, енергозбереження : монографія / В.А. Маляренко. – Харків: Рубікон, 2004. – 368 с.

4. Савенко Ю. Н. Энергетический баланс (Некоторые вопросы теории и практики) / Ю. Н. Савенко, Е. О. Штейнгауз. – М. : Энергия, 1971. – 184 с.

5. Слупський Б. В. Форми та методи державного управління електроенергетичною галуззю [Електронний ресурс] / Б. В. Слупський, А. В. Малюська. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15>.

6. Стогній Б. С. Енергетична безпека України. Світові та національні виклики / Б. С. Стогній, О. В. Кириленко, С. П. Денисюк. – К. : Українські енциклопедичні знання, 2006. – 408 с.